

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
АПЕЛАЦИОНИ СУД У БЕОГРАДУ
Судија Синиша Важић

КАЗНЕНА ПОЛИТИКА СУДОВА КОД КРИВИЧНИХ ДЕЛА РАТНИХ ЗЛОЧИНА У
РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Увод

Држава као уређени систем власти прописује која се понашања препознају као недозвољена, одређује која од тих понашања односно повреда заштићеног добра се сматрају кривичним делом, а затим за такво понашање предвиђа врсте кривичних санкција међу којима и казне. Тиме се у пуном смислу промовише начело легалитета, према коме неко понашање да би било кривично дело мора као такво бити предвиђено законом и да казна која се изриче такође мора бити прописана законом.

Избор врсте кривичне санкције и одмеравање казне је веома сложен и захтеван део судског поступка у склопу индивидуализације казне и тражи значајан ангажман у стручном и интелектуалном смислу уз поштовање јасних, материјалних и процесних одредби оних закона који се на то односе.

Постоји више теорија којима се утврђује смисао и проналази оправдање за изрицање казне. Теорија ретрибуције казну тумачи као одмазду, односно као правичну реакцију државе којом се учиниоцу кривичног дела наноси зло и тако на праведан начин наплаћује кривица за учињено дело, али уз одсуство корисних социјалних ефеката. При томе, тражи се да казна мора бити заслужена и у сразмери са тежином кривичног дела и степеном кривице

Ретрибутивни аспект казне иако присутан у савременим законодавствима ипак није преовладавајући, јер схватање казне као „суштинске“ на начин како је то заговарао нпр. Имануел Кант, тврдећи да свако ко учини кривично дело заслужује да буде кажњен, да је кажњавање као такво неопходно и да уколико се игнорише правда, живот на земљи нема вредности, у великој мери је превазиђено.

Друштвена сврха кажњавања, јачање свести да казна није сваки пут нужна и обавезна (зарад идеје праведности), да се заштита друштвених добара и опште цивилизацијих вредности у неким случајевима може постићи и без кажњавања, уз потребу хуманијег поступања према осуђеним лицима у фази извршења казне, почетно заступљена само у правној теорији с временом је прихваћена као законско решење.

У теоријама о сврси кажњавања, свакако важно место има Тезаре Бекарија и његово тумачење казне, по коме је извесност да ће извршилац кривичног дела бити кажњен много важнија и више утиче на евентуалне будуће учиниоце да не врше кривична дела, од строгих казни које се изричу

откривеним учиниоцима кривичних дела. Казна која је тренутачна и пропорционална треба да уследи брзо после извршеног кривичног дела и треба да је строга онолико колико је потребно да осигура да други неће учинити слична кривична дела.

Ово тумачење казне и сврхе кажњавања заправо је основ теорије **генералне превенције** која сврху кажњавања види као утицај на јавност ради спречавања извршења кривичних дела. Претња казном, односно претња изрицањем и извршењем казне, јесте основни елеменат у овој теорији. Њоме се заправо застрашују и на тај начин одвраћају потенцијални извршиоци кривичних дела. При томе треба нагласити да застрашивање или одвраћање потенцијалних извршилаца (или барем једног њиховог дела), није остварено толико висином запрећене казне за одређено кривично дело, колико степеном вероватноће да ће извршилац кривичног дела бити откривен, против њега спроведен поступак, те да ће бити осуђен.

Додатни позитивни ефекат генералне превенције јесте и у очувању и јачању поверења грађана у правну државу и правни поредак. Уз то генерална превенција оправдава кажњавање и у ситуацијама када код учиниоца не постоји опасност да ће да понови кривично дело.

Ипак, треба са пажњом анализирати ефекте строжијег кажњавања у циљу застрашујућег или одвраћајућег учинка на грађане и друштво и водити рачуна да претерано строге казне не само да вређају људско достојанство већ могу и да указују на могући државни тероризам. То поготово у случају када се за лакша кривична дела изричу непримерено строге казне. Ово тим пре, када се при извршењу казне инсистира на застрашујућем учинку. Историјски подаци говоре да такав приступ пре може да доведе до поврата неголи до одвраћајућег или застрашујућег ефекта.

Сврха кажњавања у свом превентивном тумачењу има још један задатак – да спречи учиниоца да убудуће врши кривична дела. Овакав смисао сврхе кажњавања може се протумачити и као нека врста индивидуалног застрашивања, али и као напор учињен на поправљању и ресоцијализацији окривљеног. Управо овај позитивни аспект **специјалне превенције** – ресоцијализација окривљеног често је истицан као један од основних циљева специјалне превенције.

Питање ресоцијализације остало је и даље отворено упркос напорима у модернизацији институција за издржавање казни, алтернативних начина извршења казне, диверсификацији кривичних санкција и проширењу каталога различитих казни које суд може да изабере за појединог учиниоца кривичног дела итд. Ресоцијализација ипак није остварила зацртани циљ, а то је помоћ и оспособљавање учиниоца да након издржане казне поново постане равноправан члан друштвене заједнице и настави живот без поновног вршења кривичних дела.

Највећи недостатак у теорији специјалне превенције јесте у томе што не постоји правило за висину казне. Ако као циљ поставимо ресоцијализацију

окривљеног, тада би казна мога да траје све док окривљени није ресоцијализован, што би подразумевало увођење казни без временског ограничења, а што је свакако супротно начелу легалитета. Додатно питање јесте да ли је ресоцијализација уопште потребна код багателнијих кривичних дела, код кривичних дела учињених из нехата, па чак и у случају када је реч о тешким кривичним делима где су околности промењене у толикој мери да се инкриминишући догађај више не може поновити.

Сврха кажњавања код учинилаца кривичних дела ратних злочина

Када је у питању сврха кажњавања лица осуђених за ратне злочине, извесно је да учиниоци тих кривичних дела, тешко могу да понове ова кривична дела, управо због измењених околности, тачније због непостојања контекста нпр. оружаног сукоба, односно ситуације која је створила услове да се ратни злочини догоде.

Потреба санкционисања ратних злочина може се објаснити и на следећи начин. Да су државе (укључујући и Србију), правилно и брзо реаговале и већ почетком, па и средином деведесетих година ефикасно процесуирале учиниоце ратних злочина који су се дешавали у то време, то би засигурно не само утицало на друге да не врше та кривична дела, што би имало ефекат генералне превенције, већ би спречило и та тада осуђена лица да наставе са вршењем тих кривичних дела и то у догађајима који су уследили касније, обзиром да је несумњива чињеница како се одређени број тих лица појављује у догађајима везаним за ратне злочине од почетка сукоба у бившој СФРЈ и то прво у Хрватској, затим у Босни и Херцеговини и на крају на Косову. Тиме би се испунила и једна од задаћа предвиђена специјалном превенцијом.

Изрицање казни затвора овим лицима након престанка околности у којима су се ти злочини десили из разлога спречавања тих лица да поново врше кривична дела (поготово кривична дела ратних злочина), овде није у функцији специјалне превенције, јер није извесно да ће се те околности (на срећу) поновити, па самим тиме и та лица неће бити у ситуацији да се нађу у прилици да их врше.

Осим тога треба имати у виду и чињеницу да је вршење кривичних дела ратних злочина започело пре више од двадесет година, а окончало се пре више од десет година, због чега ће се све више постављати и питање позније животне доби извршилаца тих кривичних дела, као што се то поставља и приликом процесуирања остарелих припадника нацистичких формација који су дуги временски период након почињених злочина, живели као социјално интегрисани, неупадљиви и позитивни чланови друштва. Као додатна дилема појављује се и питање, у којој мери је код таквих учинилаца уопште и присутна потреба да се они оспособе за позитиван и конструктиван живот након учињеног кривичног дела од којег је прошло десетак или двадесет година.

Наравно, у том контексту поставља се и питање могуће примене одредби о ублажавању казне, дакле изрицању казне и испод законом предвиђеног минимума. Међутим, у таквим случајевима треба водити рачуна да казна не сме бити превише ублажена односно редукована, јер би се на тај начин у одређеној мери оспорила и сама сврха изрицања кривичних санкција и сврха кажњавања. Таква казна не би била озбиљно схваћена у друштву и за последицу би могла да има пољуљано поверење грађана у правну државу и повећање могућности да се у будућности неки могући извршиоци тих кривичних дела лакше одваже на извршење кривичног дела.

Због тога питање могуће примене прописа о ублажавању казне код кривичних дела ратних злочина треба разматрати са повећаном пажњом и посебном критичношћу, све време водећи рачуна и о томе да је реч о нарочито тешким и за свако друштво и цивилизацију неприхватљивим кривичним делима која остављају дубоке трагове и последице, што би као резултат требало да има рестриктивну и редуковану примену тих прописа.

Поставља се питање како објаснити и у чему препознати **сврху кажњавања код кривичних дела ратних злочина?**

Она се у првом реду препознаје у јасном друштвеном, моралном и етичком прекору због учињеног злочина и заслуженој казни за тај злочин. Сврха кажњавања и јесте у стварању осећаја праведности који је кључни елемент правног поретка сваке државе и друштва у којем се изричу праведне санкције и којима се јача поверење грађана у функционисање правног поретка. Изражавањем друштвене осуде због учињеног злочина кроз пресуду надлежног суда, утиче се и на евентуалне будуће учиниоце таквих кривичних дела, јасно им стављајући до знања да ће и они уколико буду чинили злочине бити изведени пред суд. Одмеравајући казне предвиђене законом, утиче се и на свест грађана о опасности и штетности кривичних дела и указује на праведност кажњавања таквих учинилаца.

Процесуирање ратних злочина и изрицање казни пред међународним судовима

Питање откривања, покретања поступка и суђења учиниоцима ратних злочина јесте питање којим се савремено друштво бави дуги низ година.

Та тема је први пут на озбиљнији начин разматрана након Првог светског рата и Версајског уговора из 1919.године којим је било предвиђено изручење ратних злочинаца, што је укључивало и процесуирање немачког цара Вилхелма II, до којег није дошло јер се Вилхелм II склонио у Холандију из које није био изручен.

Сама идеја процесуирања ратних злочина у савременом свету ишла је двоструким колосеком. Са једне стране о поступцима за ратне злочине говорило

се у оквиру међународних кривичних правосудних институција, а са друге стране било је речи о суђењима за ратне злочине унутар неке земље и пред њеним правосудним органима.

Интересантан је одговор на питање од куда идеја за процесуирање злочина пред **међународним кривичним правосудним институцијама**?

Она у првом реду произилази из схватања да се учиниоцима злочина који су по правилу и најчешће „мотивисани“ тзв.вишим, националним или државним „интересима“, неће управо из тих истих разлога судити у земљи у чијем „интересу“ су таква кривична дела и учињена. Истина, таква суђења по својој природи су „надржавна“ и представљају неку врсту заобилажења државног суверенитета и домаћих правосудних органа, али код постојања активног противљења или намерне пасивности те државе или пак објективне немогућности (нпр.због непостојања довољно способних правосудних органа) да воде такве поступке, такви међународни правосудни органи показали су се као потребни, нужни и оправдали су своје постојање.

Овде ће бити само укратко указано на постојање и рад неких међународних кривичних судова и то оних „ad hoc“ дакле привремених међународних судова, основаних поводом одређених догађаја у којима су учествовали не само појединци већ и државне структуре или њени делови. Каснији развој међународног права, а нарочито међународног кривичног права довео је до формирања и првог сталног међународног кривичног суда (МКС-ИСС) који није предмет посебног интересовања у овом раду.

Однедавно у међународном праву уз већ поменута два начина процесуирања ратних злочина, појављује се и трећи начин, а то је установљавање тзв.мешовитих кривичних судова. Наиме реч је о судовима који би се према карактеристикама могли сместити између националних и међународних судова. Они се формирају одлукама међународне заједнице, којима по правилу претходи сагласност државе на чијем се подручју судови формирају. Судије могу да буду домаћи и страни држављани а надлежни су за суђења због тешких кршења међународног хуманитарног права и у свом раду примењују и домаће и међународно право. То су нпр.:Посебно веће за озбиљне злочине у Источном Тимору (UNTAED), Посебна судска већа на Косову (UNMIK), Специјални суд за Сijера Леоне, мешовити судови у Босни и Херцеговини, те Изванредно судско веће (унутар националног суда) у Камбоџи.

Привремени међународни кривични судови формиран су како је већ напред поменуто поводом конкретних догађаја-ратних односно оружаних сукоба у којима су учињени бројни и тешки злочини. Такви судови су основани у Нирнбергу, Токију, Хагу и Аруши (Руанда).

Међународни војни суд у Нирнбергу основан је Лондонским споразумом и Статутом 1945.године, ради суђења тзв.“великим немачким ратним злочинцима“, у складу са тзв.Московском декларацијом из 1943.године, којом је било предвиђено да ће се учиниоцима ратних злочина судити у земљама где су ти злочини учињени, а пред посебним међународним кривичним судом ће бити суђено само учиниоцима географски неодређених злочина („великим ратним

злочинцима“).

Пред овим судом одговарала су 23 лица (од којих су 22 била физички присутна). Шеснаесторо је оглашено кривим за злочин против човечности, а од тога њих дванаест осуђено је на казну смрти вешањем, док су остали осуђени на затворске казне и то један на казну доживотног затвора, два окривљена на казне затвора од двадесет година а један на казну затвора од петнаест година. Остали, који нису били осуђени за злочин против човечности поштеђени су смртне казне, па су им изречене казне затвора и то двојици окривљених казне доживотног затвора а једном казна затвора у трајању од десет година.

Међународни војни суд за Далеки исток (Токијски суд), основан је Декларацијом заповедника удружених сила из 1946. године за исте злочине и у сличном поступку и процесуирао је 25 лица за ратне злочине учињене на Далеком истоку. Тај суд је изрекао седам смртних казни и осамнаест казни затвора, од чега шеснаесторици казне доживотног затвора, а двојици казне затвора у краћем трајању. У оба случаја осуђени су осим ретких изузетака раније отпуштани са издржавања казне и казне нису издржали до краја.

Као што је познато Међународни кривични трибунал за бившу Југославију основан је Резолуцијом савета безбедности број 827 од 25.маја 1993.године са задатком процесуирања злочина учињених на подручју бивше СФРЈ од 1991.године. Кривична дела која су предвиђена Статутом МКТЈ, обухватају уз злочин геноцида још и злочин против човечности, кршење закона и обичаја ратовања, те тешка кршења Женевских конвенција током међународног оружаног сукоба и унутрашњег сукоба.

Слично овом трибуналу Резолуцијом број 955 од 08.новембра 1994. године, успостављен је, Међународни кривични суд за Руанду у чију надлежност спадају ратни злочини, злочини против човечности и геноцид почињени у унутрашњем државном сукобу и ограничени на кривична дела почињена у Руанди или од стране грађана Руанде у суседним државама у периоду од 01.01.1994. до 31.12.1994.године.

Међународно право такође познаје начело законитости у кажњавању, где се у одређеним ситуацијама дозвољава и могућност ретроактивног прописивања казне. Одредбе о казни и кажњавању су веома штуре па је одмеравање казне у правилу препуштено дискреционом овлашћењу суда односно судија. Ипак, треба имати у виду да је након окончања судских поступака у Нирнбергу и Токију, где су на основу међународног обичајног права изрицане и смртне казне, у данашње време изрицање и примена смртне казне строго ограничена односно забрањена, тако да ниједан суд нема могућност да изрекне смртну казну. Другим речима, једина казна која је могућа и дозвољена за кривична дела ратних злочина а коју могу да изрекну међународни судови јесте казна затвора ограниченог трајања или казна доживотног затвора.

Чланом 24 Статута МКТЈ одређено је да су кривичне санкције које изриче претресно већа ограничене на казну затвора. Приликом одређивања казне затвора, претресно веће ће имати у виду општу праксу изрицања казни у судовима бивше Југославије.

Приликом изрицања казне претресна већа узимају у обзир факторе попут тежине кривичног дела и индивидуалних прилика осуђеника.

Уз казну затвора може се наложити поврат имовине и имовинске користи стечене криминалним поступањем укључујући и средства присиле, правим власницима“.

Допунска одредба која помаже судијама приликом одмеравања казне налази се у члану 101 Правилника МКТЈ о поступку и доказима којим се указује на олакшавајуће и отежавајуће околности, као и на обавезу урачунавања казне изречене пред националним судом у казну на коју је осуђен пред међународним судом.

Уз ограду да сви поступци пред МКТЈ и МКТР нису окончани, (неки још ни у првостепеном поступку) ипак се начелно може рећи да су оба суда до сада изрицала и казне доживотног затвора, те да је МКТР својим казнама био „строжији“ од МКТЈ и изрекао је више казни доживотног затвора.

Приликом доношења одлуке о казни (тачније о казни затвора) судови су на првом месту ценили тежину кривичног дела за које се окривљени оглашава кривим, околности самог догађаја који је предмет поступка, облик и степен учешћа самог окривљеног у кривичном делу. Такође, води се рачуна и о улози учиниоца у самом делу, јер иако се формално не прави разлика између различитих облика одговорности, ипак је судска пракса оба Трибунала установила разлику између различитих врста одговорности, па тако неко ко је одговоран за помагање или подржавање одређеног злочина ће бити блаже кажњен (по правилу) од наредбодавца или извршиоца. Начелно, ипак се може рећи да се казна утврђује за сваки конкретни случај а на основу доказа и чињеница утврђених у поступку.

Што се пак тиче олакшавајућих и отежавајућих околности, једина изричито призната олакшавајућа околност јесте „значајна сарадња“ са Тужилаштвом пре или после изрицања осуђујуће пресуде.

Уз напомену да ни Статути ни Правилници оба Трибунала не наводе изричито неке олакшавајуће околности (осим ових напред поменутих), судска пракса прихватила је већи број таквих околности које се односе како на личне прилике окривљеног, околности извршења дела, раније односно касније понашање тако и на живот и допринос окривљеног постизању мира, па се у ову последњу категорију могу сврстати добровољна предаја, помоћ жртвама и оштећенима и показано кајање.

У личне прилике судска пракса је сврстала чињенице и околности као што су: старосна доб, лоше здравствено стање, позитивне карактерне особине, породичне прилике па све до понашања у притвору.

Такође, води се рачуна и о степену урачуњливости односно смањеној урачуњливости окривљеног, степену учешћа у извршењу кривичног дела, о

чињеници да је дело учињено под принудом итд.

Као отежавајуће околности у пресудама оба Трибунала се најчешће наводе следеће околности: положај учиниоца као надређеног, дужина временског периода у коме се догађај који је кривично дело одвијао, старост односно животна доб жртава односно оштећених, интензитет болова односно патњи кроз које су жртве пролазиле и њихов број, умишљај и дискриминаторна намера, злоупотреба овлашћења од стране учиниоца – окривљеног итд.

Стандард доказивања пред Трибуналом подразумева да Тужилаштво ван разумне сумње мора доказати постојање отежавајућих околности, док се за одбрану тражи нижи стандард, да учини вероватнијим да су олакшавајуће околности постојале него да нису.

Процесуирање ратних злочина и изрицање казни пред домаћим судовима

Када је реч о поступцима за ратне злочине у Републици Србији и одмеравању казне доказаним учиниоцима тих кривичних дела, треба да се подсетимо која су то заправо кривична дела за која се воде поступци у Републици Србији пред судским органима надлежним за ратне злочине.

Закон о организацији и надлежности државних органа у поступку за ратне злочине у члану 2 одређује да се тај закон примењује ради откривања и суђења за 1) кривична дела прописана одредбама чланова 370 до 386 КЗ-а (реч је о глави XXXIV КЗ-а) у којој су наведена кривична дела против човечности и других добара заштићених међународним правом, 2) тешка кршења међународног хуманитарног права извршена на територији бивше Југославије од 01.01.1991. године која су наведена у Статуту МКТЈ и 3) кривично дело помоћи учиниоцу после извршеног кривичног дела из члана 333 КЗ, ако је извршено у вези са кривичним делима из тачке 1) и 2) овог члана.

Начелно, може се рећи да су поступци за ратне злочине учињене на простору бивше СФРЈ, покренути и вођени у Србији, на основу закона који су били на снази у Републици Србији у време када су се ти догађаји десили, дакле на основу КЗ СФРЈ или пак на основу КЗ СРЈ као закона који је блажи за учиниоца.

КЗ СФРЈ је предвиђао за кривична дела из члана 141 КЗ СФРЈ-геноцид, члана 142 став 1 и 2 КЗ СФРЈ-ратни злочин против цивилног становништва, члан 143 КЗ СФРЈ-ратни злочин против рањеника и болесника, члана 144 КЗ СФРЈ-ратни злочин против ратних заробљеника и члана 148 став 2 КЗ СФРЈ-употреба недозвољених средстава борбе као најмању казну – затворску казну у трајању од 5 година а као најстрожу – смртну казну.

Уставом СРЈ од 27.04.1992. године прописано је да се смртна казна не може применити за кривична дела предвиђена Савезним законом, што је у то време био КЗ СФРЈ. Каснијим изменама КЗ СФРЈ од 16.07.1993. године (чл. 37

КЗ СФРЈ) избрисана је смртна казна док је изменама КЗ СРЈ (чл. 38 став 2) прописано да се за најтежа кривична дела може изрећи казна затвора у трајању од 20 година.

Изменама КЗ СРЈ из 2001. године дозвољена је могућност изрицања казне затвора од 40 година и то за најтежа кривична дела у која су сврстани и ратни злочини.

Дана 01.01.2006. године почео је да се примењује нови Кривични законик који је предвиђао распоне казни од 5 до 20 година затвора, као и казне затвора од 30 до 40 година за најтежа кривична дела, што је укључивало и кривична дела геноцида, злочина против човечности, ратних злочина против цивилног становништва, ратних злочина против рањеника и болесника односно ратних заробљеника. Међутим, ове одредбе се не могу применити на кривична дела учињена деведесетих година прошлог века, а која дела су заправо и предмет поступака за ратне злочине пред судовима у Србији.

Када је реч о временском важењу и примени закона, на учиниоца се примењује закон који је важио у време извршења кривичног дела уз изузетак да уколико је закон након извршеног кривичног дела измењен једном или више пута, примењује се закон који је најблажи за учиниоца.

Пракса Већа за ратне злочине Окружног суда у Београду (који је до 01.01.2010. године био стварно и месно надлежан за поступање у предметима ратних злочина у првостепеном поступку), јесте да уколико је кривично дело учињено након 27.04.1992. године, а пре ступања на снагу Закона о изменама и допунама КЗ-а од 16.07.1993. године, треба да се примени КЗ СФРЈ. Ово због тога јер је Устав СРЈ од 27.04.1992. године предвиђао да се смртна казна не може изрећи за кривична дела кажњива по Савезном КЗ-у, те да је КЗ СФРЈ био на снази и након тог датума, али наравно без могућности изрицања смртне казне.

Уколико је кривично дело учињено након ступања на снагу Закона о изменама и допунама КЗ СРЈ од 16.04.1993. године, тада се примењује КЗ СРЈ из 1993. године, будући да је у том закону била избрисана смртна казна, а као најтежа казна предвиђена је казна затвора у трајању од 20 година.

Истина, постоје и одлуке где су судови у Србији применили КЗ СРЈ из 1993. године и за кривична дела учињена пре него што је овај закон и ступио на снагу (нпр. за догађај из новембра 1991. године, јер је он предвиђао ниже максималне казне за таква кривична дела и био блажи и повољнији за окривљеног).

Општа правила о одмеравању казне наведена у члану 41 КЗ СРЈ истоветна су одредбама о одмеравању казне наведеним у члану 38 КЗ СФРЈ, па се ти закони и примењују на начин како је то напред поменуто у поступцима за ратне злочине у Републици Србији.

У члану 41 став 1 КЗ СРЈ је наведено: „Суд ће учиниоцу кривичног дела одмерити казну у границама које су законом прописане за то дело, имајући у виду сврху кажњавања и узимајући у обзир све околности које утичу да казна

буде мања или већа (олакшавајуће и отежавајуће околности), а нарочито: степен кривичне одговорности, побуде из којих је дело учињено, јачину угрожавања или повреде заштићеног добра, околности под којима је дело учињено, ранији живот учиниоца, његове личне прилике и његово држање после учињеног кривичног дела, као и друге околности које се односе на личност учиниоца“.

То значи да суд у сваком конкретном случају казну треба индивидуализовати односно учиниоцу изрећи казну којом ће се по оцени суда на најадекватнији начин остварити сврха изрицања кривичних санкција и сврха кажњавања. Тако одмерена казна у себи ће садржавати остварење основних циљева сврхе кажњавања и биће прилагођена како личности учиниоца и степену кривичне одговорности, тако и тежини учињеног кривичног дела.

Индивидуализација казне остварује се у току судског поступка, а што указује на врло важну улогу суда и судије који води поступак, као и на потребу за одређеном судском слободом у одлучивању и дискреционом праву које је суду дато на основу закона. У овом поступку од великог је значаја улога судије и у првом реду његово стручно-правничко знање, а уз то свакако и познавање других научних области као што су психијатрија, остале медицинске гране, психологија, социјологија, економија, те професионално и животно искуство.

Казнена политика судова у Републици Србији у поступцима за ратне злочине

Део овог рада јесте и одговор на питање **каква је казнена политика судова у Републици Србији који воде поступке за ратне злочине**. При томе мисли се како на Веће за ратне злочине Окружног суда у Београду које је до 01.01.2010. године поступало у првостепеним поступцима за таква кривична дела, тако и на Одељење за ратне злочине Вишег суда у Београду које је од тог датума у неизмењеном законодавном оквиру у односу на стварну и месну надлежност наставило да поступа у тим предметима.

Анализа поступака за ратне злочине је првенствено била фокусирана на првостепену поступку у којима су оптужена лица и оглашена кривима. Реч је о 22 првостепена предмета. Од тог броја предмета у једном од предмета поступак је вођен против више лица због кривичног дела помоћи учиниоцу после извршеног кривичног дела (реч је о лицима која су била осуђена због помагања у сакривању лица оптужених за ратне злочине пред МКТЈ), а у другом случају донето је решење о одбачају оптужнице (на основу члана 349 тачка 3 ЗКП-а) због постојања околности које привремено спречавају гоњење, односно због душевне болести оптуженог.

Предмет анализе је било 46 лица која су оглашена кривима у тих заправо 20 предмета који су били интересантни за ову анализу. Наравно, број оптужених лица у тим предметима је већи, обзиром да је у једном броју тих предмета било и лица која су ослобођена од оптужбе за извршење поменутих кривичних дела.

У већини тих предмета у међувремену су донете и другостепене одлуке, али како су у неким од њих другостепени поступци још у току, одлучио сам да фокус свог интересовања када је реч о одмеравању казне усмерим ка поменутих 20 првостепених пресуда и ка 46 осуђених лица, обзиром да се број првостепених и другостепених одлука (за сада) из ових поменутих и разумљивих разлога не поклапају.

Од 46 лица осуђених у првостепеном поступку, њих 27 је осуђено због кривичног дела ратног злочина против цивилног становништва а 19 лица због кривичног дела ратног злочина против ратних заробљеника.

Што се пак висине казни тиче, за кривично дело ратног злочина против цивилног становништва 8 лица је осуђено на максималне казне затвора у трајању од 20 година, а четворо на казне затвора у трајању од 15 година.

Када је реч о кривичним делима ратног злочина учињеног на штету ратних заробљеника, иако је тих учинилаца било мање у поменутих предметима (19), њих осморо су осуђени на казне затвора у трајању од 20 година, а један на казну затвора у трајању од 15 година.

Лица осуђена за ратни злочин против цивилног становништва су укупно осуђена на 363 године затвора, тако да просечна казна за овај ратни злочин износи 13,44 године. Лица осуђена за ратни злочин против ратних заробљеника су осуђена на 239 година затвора укупно, тако да просечна казна за овај ратни злочин износи 12,57 година. Дакле, лицима осуђенима за ратни злочин против цивилног становништва и за ратни злочин против ратних заробљеника изречено је укупно 602 године затвора, тако да просечна казна затвора која је изрицана за ове ратне злочине пред првостепеним судовима у Републици Србији износи 13,08 година.

Које су најчешће **олакшавајуће** околности које су ценили првостепени судови?

То су у првом реду биле породичне прилике окривљених или тачније њихово родитељство (бројност деце и њихова доб) слабо материјално стање и незапосленост, затим болест и нарушено здравствено стање уз навођење о каквој је болести реч (нпр. епилепсија или тежи облик шећерне болести), верификовани и степеновани инвалидитет, неосуђиваност, младост у време извршења кривичног дела (неки од окривљених су били млађа пунолетна лица *temporecriminis*), а код неких и смањена урачунљивост, исказано кајање или извињење.

Код сваког од осуђених лица првостепени суд је утврдио једну или више од ових олакшавајућих околности.

Када је реч о **отежавајућим**, околностима оне у првом реду произилазе из начина извршења кривичног дела па се описују као: упорност при извршењу кривичног дела, истрајност у његовом вршењу, великом броју жртава и оштећених, специфичним карактеристикама жртава и оштећених као што су стара или немоћна лица, изнемогли, деца, жене, доб, пол и физичко стање

жртва, мотив за извршење кривичног дела, понашање при извршењу и након извршења кривичног дела (односно према лешевима убијених жртва као што су бацање у бунар, исмејавање жртва, показивање презира и коментарисање и тд.), позиција коју је окривљени имао и функција коју је обављао у време извршења кривичног дела и тако даље.

Занимљиви су подаци о **годинама живота** лица осуђених за ратне злочине и то у време када су ти злочини извршени. Од њих 46, четворица припадају категорији млађих пунолетних лица, дакле онима између 18-те и 21-е године живота. Њих 18-оро је у време извршења кривичног дела имало између 21-е и 30 година живота и то је најбројнија популација. Четрнаесторица осуђених лица је било старо између 31-е и 40-е године живота а 10 лица је у време извршења дела имало између 45 и 50 година живота.

Просечна животна доб лица у време извршења кривичног дела ратног злочина за који је осуђен јесте 32,43 године. Намеће се закључак да је мали број тих лица уистину био млад и у доби када се баш и нема животног искуства, већ да је највећи број извршилаца ових кривичних дела био у зрелој животној доби и за претпоставити је са углавном изграђеним ставовима и погледима на живот. Занимљиво је и то да нема ни једног осуђеног лица који је у време извршења кривичног дела био старији од 50 година. Иначе, најмалађи извршилац је имао нешто више од 18 година живота а најстарији 49 година живота у време извршења кривичних дела.

Такође, интересантна је за анализу образовна и професионална структура окривљених. Највише је радника-њих 24 са завршеном средњом занатском или школом сличној тој школи (машинском, пољопривредном, угоститељском и тд.). Њих 6 су приватни предузетници са недефинисаним образовањем, осим једног који има завршену вишу економску школу. Управо тај окривљени је и лице са највишим степеном образовања између свих 46 осуђених лица. Три окривљена су навела да су радили као службеници (по правилу у МУП-у) са завршеним средњим школама, а земљорадњом су се бавила 3 окривљена. Као занатлије декларисало се 5 окривљених, тројица су навела да имају завршену само осмогодишњу школу, а један да је студент, док се један није изјаснио.

Као карактеристичан детаљ (који наравно ништа не говори али свакако јесте занимљив) јесте околност да међу окривљенима са средњом школом највише њих је завршило средњу угоститељску школу, иако су се после неки бавили предузетништвом.

Што се тиче **имовинских прилика** окривљених подаци у судским списима нису били претерано прецизни па је било отежано класификовање окривљених по имовинским приликама. Ти подаци су непрецизни и са још једног аспекта. Наиме, због протекла времена односно чињенице да су се догађаји који су били предмет поступка дешавали 10, 15 или више година пре судског поступка, логичан је закључак да макар један број окривљених је у време извршења дела имао другачију имовинску ситуацију. Не улазећи у то да ли им је имовно стање пре рата било боље или горе тачније да ли су им ратне прилике „помогле“ или „одмогле“ у имовинском стању, јасно је да за то није било егзактних података. Било како било, као нека врста показатеља може

послужити податак којег су давали сами окривљени: од њих четрдесетшесторице, двадесетчетири окривљена су без непокретне имовине (без стана, куће, земље) као и без запослења, а њих двадесетдвојица су власници непокретности, и остварују неки приход (од запослења, приватног бизниса или пензије).

Када би се правио „кроки“ портрет лица осуђеног за ратне злочине у Републици Србији (у првостепеним поступцима) он би изгледао овако.

Реч је о мушкарцу који је у време извршења кривичног дела имао 32, 4 године, завршену средњу занатску школу, био је радник, непознатог имовног стања односно већина је у време суђења навела да је без имовине. То лице је било осуђено за ратни злочин (било против цивилног становништва или против ратних заробљеника), на казну затвора у трајању од 13,08 година.

Такође, може се закључити да су лица осуђена за ратне злочине углавном људи релативно ниског нивоа образовања, (као што је речено само један има вишу школу), који су функционисали на маргинама друштва. Казне које су им изрицане биле су релативно уједначене и примерене догађају, тежини, последицама и свим олакшавајућим и отежавајућим околностима које су утврђене. Нису уочене казне које би „одударале“ било по својој благости или по оштрини догађају који је био предмет поступка и начелно се може рећи (а за то постоје и подаци) да интервенције другостепених судова у погледу одлуке о казни, а када их је и било, нису биле упадљиве ни драстичне како у погледу поштравања казне, тако и у погледу њеног смањења.

Каква је казнена политика судова у Републици Србији у поступцима за ратне злочине?

Уз оgradu да је реч о личном ставу, може се рећи да је у складу са законом, Уставом и међународним уговорима које је наша држава потписала и ратификовала.

Без сумње, не постоји нико ко би се начелно успротивио процесуирању ратних злочина, кажњавању извршилаца тих тешких кривичних дела. Наравно, код једног дела јавности увек је присутна сумња у погледу тежине „наших“ ратних злочина и њихове бројности у односу на ратне злочине оне „друге“ стране.

И код ратних злочина, као и код „обичног“ криминала, разлози за кажњавање су у основи исти. Они су садржани у одредбама Кривичног законика, Устава и међународних уговора које је наша држава потписала и ратификовала. Међутим, код окривљених за ова кривична дела за разлику од других случајева, неретко је присутан и елемент веровања да су таква кривична дела другачија, постоји одређена заслепљеност и став да је реч о „праведној ствари“ која треба да буде цењена и мерена на другачији начин од стандардних кривичних предмета. То тим кривичним делима даје посебну тежину и захтева јасан и прецизан став и чврст одговор правосуђа. Он је садржан и у потреби да је морално и нужно водити поступке и кажњавати учиниоце кривичних дела ратних злочина, јер је реч о нечовечним, незаконитим и неморалним

поступањима, чије се вршење не може толерисати и није праведно да остану некажњена. Некажњавањем садашњих ратних злочина, неки будући и могући учиниоци ратних злочина на неки начин би били свесни извесности свог некажњавања и у одређеној мери били подстакнути да их врше.

Леонардо Да Винчи је једном рекао „Онај ко некажњава зло, тај заповеда да се оно чини“. Сигуран сам да нико не жели да буде тај заповедник.

Синиша Важић